

چطور
شد؟

چگونه

تفکر
چرا

محیط یادگیری دانش آموز باید به تفکر انتقادی رهنمون شود

عذرا رستمی

اشاره

تفاوت در ماهیت تجارب آموزشی که به نوعی در کلاس‌های درس با آن‌ها مواجهیم، توضیحی برای عملکرد ضعیف دانش آموزان در استدلال و سایر مهارت‌های سطح بالای تفکر می‌باشد. غالب آموزش‌ها به جای پیشرفت و گسترش استدلال، بخش عظیمی از دانش آموزان را به حفظ اطلاعات مجبور می‌کنند و تعجبی ندارد وقتی اغلب دانش آموزان فرایند اکتشاف را در مدرسه نیاموخته‌اند و ندانند چگونه در جست‌وجوی شواهد برای ادعاها یا ارزیابی‌ها باشند. در این مقاله برخی مبانی نظری تفکر انتقادی بررسی شده و روش‌های آموزش این نوع تفکر ذیل چهار عنوان مهارت‌های ذهنی، انواع فعالیت‌های کلاس، آموزش فلسفه به کودکان و آموزش استدلال منطقی مورد بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: تفکر انتقادی، استدلال منطقی، فلسفه‌ی لیپمن، مهارت‌های ذهنی

تعریف تفکر انتقادی

تفکر انتقادی از کلمه‌ی critical از واژه‌ی یونانی Critic به معنی سؤال کردن، معنی دادن و تحلیل کردن گرفته شده است. لیپمن (۱۹۸۸) نوشته‌های جامعی در مورد معیارهای ارزیابی تفکر انتقادی دارد. او تفکر انتقادی را تفکری می‌داند که دارای معیارهای پذیرفته شده است، خود تصحیح‌گر بوده و به صورت یک ویژگی برای اتخاذ تصمیم‌های صحیح در دستیابی به قضاوت‌ها،

تصمیم‌گیری‌ها، حل مسائل و انجام عملیات به کار می‌رود.

برخی از روان‌شناسان برای تعریف تفکر انتقادی به طبقه‌بندی بلوم اشاره کرده و تفکر انتقادی را در مهارت‌های تفکر بلوم قرار داده‌اند و معتقدند که برخلاف مهارت‌های سطح پایین که به دانش و درک مربوط‌اند، تفکر انتقادی اغلب با سطوح بالا یعنی تحلیل، ترکیب و ارزیابی ارتباط دارد.

نظریه‌های علمی

گروهی از طراحان و مجریان برنامه‌های درسی معتقدند فقر تفکر دانش آموزان نتیجه‌ی حاکمیت روش‌های سنتی در مدارس است. یکی از نظریه‌های حامی و پیشروی تفکر انتقادی نظریه‌ی ساختن‌گرایی است که بر پایه‌ی تفکرات شناختی شکل می‌گیرد. پایه‌های فلسفی این رویکرد بر اصل خطاپذیری معرفت‌شناسی استوار است. در این رویکرد، یادگیری فرایند ادراک حاصل از تجربه می‌باشد. بنابراین، در محیط یادگیری باید موقعیتی فراهم شود که در آن دانش آموزان از طریق مباحثه‌ی استدلالی به تفکر انتقادی بپردازند. تأکید بر فرایند ساختار دانش به جای تولید مجدد آن، پرورش اعمال همراه با تفکر، آموزش یادگیری مشارکتی، توجه به فراشناخت و خودکنترلی دانش آموزان و یادگیری در محیط حل مسئله از مفاهیم مورد تأکید نظریه‌ی ساختن‌گرایی است (شعبانی، ۱۳۸۲: ۴۰-۳۹).

در دیدگاه سازنده‌گرایی اجتماعی، یادگیری توانایی مشارکت در بحث‌ها و اعمال گروهی است و به عنوان یک فرایند موقعیتی، فرهنگی و اجتماعی در نظر گرفته می‌شود.

آموزش مهارت‌های ذهنی

زمانی توانایی دانش آموزان یا دانشجویان افزایش می‌یابد که معلمان توانایی آن‌ها را با آموزش تفکر انتقادی تقویت کنند. یکی از راه‌های تقویت تفکر انتقادی توجه به مهارت‌های ذهنی است. این مهارت‌ها شامل موارد زیر است.

- تفکر مستقل
- سازمان‌دهی
- استنباط
- پیش‌بینی نتایج
- تکنیک‌های حل مسئله
- بینش و بصیرت

آموزش تفکر انتقادی در چارچوب فعالیت‌های کلاسی

این فعالیت‌ها عبارت‌اند از: سخنرانی، سؤال کردن، آزمایش، تکالیف درسی، تمرین‌های کمی، آزمون، خواندن منتقدانه، نوشتن و روش‌های تدریس. با گذر از فعالیت‌های سخنرانی، آزمایش، تکالیف و آزمون‌ها و روش‌های تدریس به توضیح موارد بعدی می‌پردازیم:

* سؤال کردن

برای آموزش تفکر انتقادی می‌توان از تکنیک سؤال کردن در سطوح مختلف شناختی استفاده کرد که عبارت‌اند از:

- بررسی میزان فهم و درک دانش آموزان توسط سؤالاتی از نوع مقایسه‌ای، متناقض، نمایشی، توضیح، توصیف و تفسیری. مثال: چگونه مقایسه کرده‌اید؟ - بررسی میزان استفاده از تکنیک‌های یاد

گرفته شده:

مثال: چگونه شما استفاده کرده‌اید؟
در این مورد از چه رویکردی استفاده کرده‌اید؟

آیا می‌توانید مسئله را به شیوه‌ی دیگری حل کنید؟

- تحلیل اطلاعات به دست آمده:

مثال: چه اطلاعاتی نشان می‌دهد که را چگونه طبقه‌بندی می‌کنید؟

چه ارتباطی وجود دارد بین

- حل یک مسئله یا موقعیت توسط ترکیب عناصر به شیوه‌ی جدید یا ارائه‌ی راه‌حل‌های متفاوت:

مثال: چطور حل کرده‌اید؟

چگونه تصمیم گرفتید؟

چگونه آزمون می‌کنید؟

- قضاوت در مورد دلایل و نتایج:

مثال: چطور قضاوت کردید؟

آیا با این عقیده موافق هستید که

برای طراحی سؤالات مناسب در سطوح مختلف شناختی می‌توان به موارد زیر توجه کرد:

● ارائه‌ی فرصت کافی برای پاسخ‌دهی و تفکر

● تحلیل پاسخ‌های دریافت شده

● لزوم وجود اعتماد به نفس در دانش‌آموزان برای پاسخ‌دهی

● استفاده از رویکرد دانشگاهی (افکار آزاد) بیش از رویکرد مدرسه‌ای (افکار قالبی)

● تشویق فراگیرندگان به ارائه‌ی پاسخ‌های متنوع.

(Teaching – Thinking . com
-2003)

* تمرین‌های کمی

حل مسئله، تفکر نکته‌سنجانه و دقیقی است. بنا بر این، واحدهای درسی مانند ریاضی، شیمی،

فیزیک که نیاز به حل مسائل دارند به‌طور خودکار تفکر نکته‌سنجانه‌ای را فقط با پیروی از برنامه‌های آموزش سنتی آموزش می‌دهند.

* خواندن منتقدانه

خواندن متن کتاب‌ها نقش بسیار مهم و برجسته‌ای در رشد تفکر دارد. دانش‌آموزان در حالی که مطالبی را می‌خوانند، بر عناوین تفکر می‌کنند و آن را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهند.

- شیوه‌ی مؤثر برای رشد و توسعه‌ی خواندن منتقدانه استفاده از اخبار در میان لایه‌ی مباحث کلاسی، روزنامه‌ها، مجلات، تلویزیون و رادیو می‌باشد که موجب رشد انگیزه‌ی فراگیرندگان در مهارت خواندن انتقادی و گوش دادن می‌شود.

* نوشتن

در دوره‌های مختلف تحصیلی تأکید بر آموزش تفکر در نوشتن بر اساس استدلال حفظ و نگهداری مطالب و مفاهیم است.

* آموزش فلسفه به کودکان

مطالعات نشان داده است که تفکر انتقادی از طریق آموزش رشد می‌یابد و توانایی تفکر انتقادی در سنین مختلف متفاوت و آموزش آن مستلزم توجه به سطح رشد افراد است. تفکر انتقادی در پی دقیق‌تر ساختن ذهن کودکان است و فلسفه به آن عمق می‌بخشد و آن را گسترش می‌دهد. هدف فلسفه برای کودکان بهبود بخشیدن به یادگیری در همه‌ی موضوعات موجود در برنامه‌ی درسی است. این برنامه

بر اساس رهنمودهای جان دیویی و ویگوتسکی، که بر ضرورت تعلیم و تفکر و نفی آموزش حفظ کردن تأکید می‌کردند، به وجود آمده و برنامه‌ای مبتنی بر زبان و مهارت‌های گفتاری است. پروفیسور متیولپمن بنیان‌گذار این برنامه است. وی مهارت‌های منطقی را از طریق بحث و گفت‌وگو در مورد نظرات استخراجی از داستان‌های کودکان پرورش می‌دهد. این داستان‌ها محتوای برانگیزاننده‌ای دارند و مسائلی را برای بحث در کلاس ایجاد می‌کنند. معلم برای هدایت بحث‌های کلاس این نکات را می‌تواند مورد توجه قرار دهد.

* توجه به دیدگاه‌های دیگران

* توضیح و بازگویی

* مشخص کردن تفاوت‌ها

* کشف مشابهت‌ها

* آوردن و خواستن دلیل و ... (باقری: ۸۵).

* آموزش استدلال منطقی

در این نوع آموزش، ایجاد و گسترش مهارت‌های تفکر انتقادی از طریق آموزش استدلال منطقی به کمک بحث و گفت‌وگو، نمایش و ارائه‌ی مثال تسهیل می‌شود و هدف آن، باری رساندن به دانشجویان برای درک چگونگی کاربرد استدلال در جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و یکپارچه‌سازی اطلاعات به منظور اتخاذ تصمیمات آگاهانه در زندگی روزمره می‌باشد. در روش استدلال علمی و منطقی بر طرح پرسش‌هایی در قالب روابط بین متغیرها، فرمول‌بندی نظریه‌های جایگزین، آزمون این نظریه‌ها، جمع‌آوری داده‌ها، دست‌یابی به نتایج قطعی و اتخاذ تصمیمات آگاهانه تأکید می‌شود.

● منابع در دفتر مجله موجود است.

